מאי טעמא דילמא נפיל ואתי לאתויי. אע"ג דאוקימנא לעיל דאתיר בקשורה הכא מפרש לפוס משמעות ריסטא דמתני' ומשום שהאריך לעיל לא חש להאריך הכא ומתוך פי' הקונט' משמע דל"ג דילמא נפיל ואתי לאתויי: **משום** דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא. אבל מאוי אינו שבטל אגב אפסר ומשום דילמא נפיל נמי ליכא למיחש כדחיים גבי זוג ברים בתה אשה (לקמן דף נח.) דהכא מייר בתריג ואמר התם כל שהוא אריג לא גזרו:

דלא למציוה יאלי. פירש"י שאנשו"ש דהיינו עלוקה ואין נראה דאין מוצצות אלא דם ועוד דהוה ליה למימר עלוקות[ד] ולא אשכחן דקרי להו יאלי בשום מקום ונראה דיאלי היינו נמי קופר דמתני' כדאמר ברים בנא בתרא (דף ד.) גבי הורדוס אהדר ליה כליא דיאלי ונקרינהו לעייה והאנקה מתרגמינן יאלי[ד] (ויקרא יא) והוא שקורין הירלו"ן:

הוה מעשר ר' אלעזר בן עזריה כל שתא ושתא. הקשה ר"ת דאמר בפ' בתרא דבכורות (דף ע. וש"ס) דאין מעשר בהמה טהור אחר המורכן מפני המקלה א"כ בזמן הבית הוה מעשר ומשמע בן י"ג שנה היה כשעשר וא"כ מאי קאמר דהוה מעשר כל שתא ושתא דע"כ לא היה בשעת מורכן הבית לכל היותר כי אם בן י"ד או ט"ו שהרי רבי יותן בן זכאי משך גשיאותו אחר המורכן שנה או שנתים דכתה תקנת תקן אחר המורכן כדתנן[ב] משחרב בהמ"ק התקין רבי יותן בן זכאי ואמרו ר"ג היה בן שתים שנים או ג' קודם שמיו רבי אלעזר בן עזריה כדאמר בפרק תפלת השחר (דף ס:) אשתקד לעריה לרבי[ג] לדוק וקודם לכן לעריה לרבי יהושע על תקנת המועדות וכשהעמידוהו בשיא היה בן י"ח שנה כדאמר התם[ד] הרי בשעת המורכן היה בן י"ד או ט"ו לכל היותר וי"ל דקודם גזרה הוה מעשר אי נמי אפוטרופוס הוה מעשר בקטנותו[ה] והר"ר אלחנן מפרש הוה מעשר אחר מורכן בהמת ארונא למלך[ו]: **רב** ור' חנינא ור' יוחנן ורב חביבא מתנו. פירוש מתנו הך שמעתא דאמר בסמוך והשתא פסק הש"ס למילתיה וקאמר בכולי (הש"ס[ז]) (ו) כל כה"ג זוגא מימלפא רבי יותן כו' ולא קאי מתנו אחילוף כך קבל רבינו שמואל בשם רבינו שלמה ששמע מרבי אליעזר רבו: ולא"ג

והתניא ובלבד שיגביה מן הקרקע טפח. אבל כל כמה דבעי ליפוק מתותיה ליה: בחבלא דביני ביני. שבין יד ו לגמל בההוא קאמר כמה דבעי נהוי ובלבד שיגביהו מן הקרקע טפח כדי שתהא נראה הבהמה נמשכה ט ד לא לא מיתחזי נטירותא דבהמה אלא כמשאו בעלמא שאין נראה שאומז ראשה בידו: **מתני'** בזוג. אשקליט"ל: **אע"פ.** שחלו פקוק במוכין שאין העיגבל שלו מקשקש להשמיע קול ובגמ' מפרש טעמא: סולם ולעוטה וכל הנך דמתניתין מפרש בגמרא וכולהו משום דחיים עליהו ואי נפלי אתי לאתויי: **עגלה.** כגון קרון קטן שעושין לו תחת זנב ראש זנב אותן האילים רחב כמין כר קטן ואין בו עגל אלא שומן ועב וכבד וכשגברר לארך נשרו ונשחת ועושים לו עגלה מתגלגלת אחריו כשהוא הולך והזנב קשור עליה: **קופר.** ארך הוא שיעמיד חדין כמתא וקורין לו הרילו"ן וקושרין עורו בדדי הפרה שלא ייקוה[ד] שרליס: **ולא ברצועה** שבין קרניה. דמשאו הוא לה כדמפרש בגמרא: **גמ'** כדאמרן. שאינה קשורה בו מע"ש דלא גלי מאתמול שיהא[ד] נריכה לכך שיהא לה למלטש: פקוק. סתום: לחינגא. לשוק למכור ומולין לו זוג להגאותו: **בי לועא.** שקושרין אצל הלמי: דלא הדר חייך לה. שלא יוכל להחזיר נוחרו לצד המכה לחבכה בשיניו וקושרי"[ד] בגוארו ומשוטים הן יותר מקשיטין שעל גבי השבר[ד] ואי נפלו חיים עליהו ומייתי להו בשגגה: **לגיזרא.** אנטורטלייר"י בלע"ז בהמה שספיעותיה קרישים ומכה רגליה זה מה עושין לה כמין טבעת של עקלים או לוטעות עצות וקושרין אותה למעלה מפרסות הרגל מקום שמנקשין זו בזו: **דלא ליחלפו.** בתרגולי חבריהם: **דלא ליתברו מאני.** שקושרין שני רגליה יחד בלוטעה קרנה שלא מוכל לרחיס רגליה ולהמיז: **דלא ליחמטן.** שלא יקלו בסלעים וטרפיים בלגי"ר בלע"ז: לאחר שגוזזין אותה טומנים לה עוקר בשמן. עד שיגדל למרה: **עוקר.** למר גפן או כל דבר רך: **פדחתה.** מצחה: **עשיתה** מר עוקבא. ביהגת בראל זו חשיבותו של מר עוקבא שהיה עשיר ואם בית דין וכי דרך חשיבותה לכך: **ילתא.** אשתו של רב נחמן[ב]: **דרני.** מולעים: **קיסמא דריתמא.** קיסם של רותם שמניחין לה בחוטמה: **בר נירא.** עול קטן שמניחין[ד] לעגל בגוארו שיהיה לחוד לכוף לאמו לכשיגדל: **דלא למציוה יאלי.** שלא יקוה עלוקה שקורין שנטו"ש: **בין לגוי בין לשמר אסור.** דכל נטירותא יתירתא אמרי' משאו הוא: (מתנו[ד]) **בכולי סדר מועד כל** כי האי זוגא. לרבעתן יחד: **חלופי** ר' יוחנן. יש מחליפין ר' יוחנן ומעיילי ר' יותן: **נתפש.** נעגם על עצירות שבידן: **בכל העולם כולו.** בכל ישראל כגון מלך ונשיא שאפשר לו למחות שיראין מפניו ומקיימין דבריו: זקנים

ולא פרה בעור הקופר: דעבדי לה כי היכי דלא למציוה יאלי: ולא ברצועה שבין קרניה: אי[ב] לרב (דאמר[ד]) בין לגוי בין לשמר אסור אי לשמואל (דאמר[ד]) לגוי אסור לשמר מותר: פרתו של רבי אלעזר בן עזריה: [ג] וחדא פרה הויא ליה והא אמר רב ואמרי לה אמר רב יהודה אמר רב תריסר[ד] אלפי עגלי הוה מעשר רבי אלעזר בן עזריה מעדריה כל שתא ושתא תנא לא שלו היתה אלא של שכינתו היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו [ד] רב ורבי חנינא ור' יוחנן ורב חביבא מתנו בבוליה דסדר מועד כל כי האי זוגא חלופי רבי יוחנן ומעייל רבי יונתן [ג] כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו באנשי עירו נתפס על אנשי עירו בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו | אמר רב פפא והני דבי ריש גלותא נתפסו על כולי עלמא כי הא דאמר[ד] רבי חנינא מאי דכתיב [ה] ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו אם שרים חטאו זקנים

עין משפט נר מצוה

לח א ב מיי' פ"כ מהל' שבת הלכה י"ח סמג לאוין סה טוש"ע מ"ח סי' שם סעיף ז (וכ"ב אלפס שבת פ"ג עו.):

לט ג מיי' פ"ו מהל' דיעות הלכה ז סמג עשין יא:

רבינו חננאל

וראש האפסר (בין) [ביד] המושך הבהמה אותו ובינו בינו יגביהנו שלא יהא קרוב לקוקע שפה וכן הלכה. פי' מטוטלת צפיחה. פי' דלא נחמטה שלא יעלה כעין עיפוש באליה. חנונות עץ ושמו עץ וחנגן [ד] ומניחין קיסם ממנו בחוטמו כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה שמעון נזירא אומר כו'. גמון עץ קטן כמו עול. לא פרה בעור הקופר. ברצועה שבין קרניה אי לרב בין כך ובין כך אסור אי לשמואל לשמר מותר לגוי אסור וזה היתה לנו: כל מי שיש בידו סַפֵּק למחות ואינו מוחה נתפס עליו כו' ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא על שלא מיחו:

רב נסים גאון

אמר ליה רב נחמן אם כן עשיתה ילתא. ילתא היא אשתו של רב נחמן ותגד דאלך ב) בסוף פרק שלשה שאכלו כאחת (ברכות דף נא) עולא בר רב איקלע לבי רב נחמן בריך וכו' שמעא ילתא ואיקפדה ובעשרה יוחסין (קדושין דף ע) אמר רב נחמן לרב יהודה נישדר מר שלמא לילתא:

חשק שלמה על רב נסים גאון

ב) אורלמו ומגמא זס:

תורה אור השלם

א) הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עֲנוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ הֲלֵכֹף כְּאֲגֻמֹּן רֹאשׁוֹ וְשַׂק וָאֵפֶר יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לַיְיָ:
[ישעיה נח, ה]

ב) יְיָ בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הָעָנִי בְּבָתֵּיכֶם:
[ישעיה ג, יד]

ליקוטי רש"י

מרדעת. סעשויה כמין כר [בראשית לא, לד]. בשטי"ל וממין אומו כל היום על החמור לחממו לתמרי אינשי ממרלא אפילו מחקופת תמוז קרייר ליה [לעיל נב:]. **ולא בזוג אף על פי שהוא** פקוק. ואינו מולד קול לא תפא בהמה בו וטעמא פרישנא בפרק במה בהמה (לד:) משום דמיחזי כאחל לחינגא [לקמן סד:]. **הקופר.** הסנקה מתרגמינן יאלא (ויקרא יא) והוא שרן שקורין הרלו"ן ושערו קשה כמתמרין [ב"ב ד.]. **קפוד.** הרילו"ן בלע"ז [ישעיה יד. כג ועי' כאן ברש"י ובתוס' ד"ה דלא]. **ברצועה שבין קרניה.** לגוי ואמור לרבן משאו הוא ואינו מכשיל לה [ביצה כב.]. **במאן דאזיל לחינגא.** אסרו מכמים משום מרלאים הנין שלא יהשדוהו אחיסור [לקמן שם]. **חינגא.** מחול ועל שם שבני אדם קופצים והולכים בשוק כעין קופצות בממהולות קרי ליה מגגא [ביצה לג.]. ע"ש שקוכמין את השוק מחולות מחולות עגולות של מי אדם [לעיל ע"א]. **ילתא.** אשת רב נחמן והיא בת הנשיא ואשת אב בית דין ואשונה כדאמרי' בהטור והרוצע (מולין קכד.) דרב נחמן אמתא דבי נשיאה הוה [נדרים סז:]. **הלכוך כאגמון ראשו.** הלכוף. ה"פ אז מסיהא כלומר שמא לכוף כאגמון ראשו אי מלא לרך. אגמון הוא כמין מחבו כפוף ונדין ובו דגים וקוירין לו אמ"ש בלע"ז [ישעיה נח. ה]. **לגוי.** שלוטעה ובוקעה לגוי בין קרניה כמין קלעה מקבן לקבן ואינו אוחזה בה. **לשמר.** שאוחזה בה. **אסור.** דסרה מינערא בלא אחיזה אלא מוליכה לפניו וקסבר טטירותא דיתירתא מעני הוא. **לשמר מותר.** אסבר נטירותא יתירתא לאו מעני הוא דאמרי' ר' יוחנן ומעיילי ר' יוחנן [סוכה שם]. שהוכרחה עם זוג זו של אדם מכמים אלו, מלופי רבי יוחנן ומכניסין רבי יוחנן [מגילה שם]. **רב ורבי חנינא ור' יוחנן ורב חביבא מתנו.** לתך מילתא דלקמן [לעיל נב.]. **רב ור' חנינא ור' יוחנן ורב חביבא מתנו.** הא דאמרינן לקמן [מגילה ז.]. **בבוליה דסדר מועד.** כל היכא דאמרינן אלו זוגא כי הדדי בשמעתא איכא אמוראי אחרינא דאמרי ר' יוחנן ומעיילי ר' יוחנן [סוכה שם]. שהוכרחה עם זוג זו של אדם מכמים אלו, מלופי רבי יוחנן ומכניסין רבי יוחנן [מגילה שם]. ה' במשפט יבא עם זקני עמו. שהי' לה למתות [ישעיה ג, יד].

מסורת הש"ס עם הוספות

ג) [לעיל נב.], ד) [לקמן סד:], ה) [לעיל נב.], ו) עדיות פ"ג מי"ב מלה דף כג., ז) לעיל נב., ח) [לעיל ע"ל ומלה נב.], ט) [לעיל נב.], י) מלה כג., יא) סוכה ד: מגילה ז., יב) לעיל דף נב., יג) ברכות נא., יד) [רי"ה דף כמ:], טו) כח., טז) [וע' תוספות בכורות נב. ד"ה אלא וכו' שם דמו פי' זה וגם למי' דאמוטרופוס ע"ש אבל בגלה כג. ד"ה תליסר וכו' כתבו כמו הכא וע"ע תוס' ע"ז יג. ומוס' יומא סו. ד"ה אין מקדישין].

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה הוה מעשר וכו' והר"ר אלחנן מפרש. עי' מ"ל רפ"ו מהלכות בכורות:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה הוה מעשר וכו' והר"ר אלחנן מפרש. עי' מ"ל רפ"ו מהלכות בכורות:

הגהות וציונים

א) [גיר' הערוך הקופד] (גליון): ב) ברי"ף ובכתי"י אין חמור יוצא במרדעת: ג) נ"ל דצ"ל חייף (דחכוך הוא בלשון ארמי לשון חוכא וטלולא יעב"ץ), אולם מצינו לשון "חכון" ב"ק ל ע"א אין דרכן של בני אדם "להתחכך" בכתלים, נזיר נט ע"א מהו "לחוך": ד) צ"ל לאהו (יעב"ץ, וכ"ה בכת"י): ה) גירס' רש"ל רב נחמן (גליון): ו) כת"י שני עזקין בשמן (ונכון, דק"ס): ז) כת"י ויחנון (וכ"ה ברי"ף ובפירוש המשניות להרמב"ם ועוד ראשונים): ח) וכן ליתא בכת"י וכ"ה ישר (דק"ס): ט) עיין מהר"ץ חיות בשם סה"ד שיש גרסאות שונות בגמ' בקצתם תריסר ובקצתם תליסר עיי"ש: י) בכל הספרים שהובא מימרא זו ובדפו"י הגיר' אמר רבי חנינא, והמהרש"ל בדפו"ר הגיה "כי הא דאמר", ואיני יודע למה (דקדוקי סופרים): כ) צ"ל יינקוה כ"ה בכת"י וכן העתיקו בר"ן ועוד ראשונים: ל) בכת"י שהיא: מ) ברש"י ברי"ף וקושרין דפין בגוארו: נ) בד"א שמנהיגין (גליון): ס) עיין מהר"ם שלפי מה שמפרש דברי רש"י א"צ למחקו, ועיין רש"י סוכה ד ע"ב מגילה ז ע"א, ויתכן שלפי מה שפירש רש"י שם מחקו המדפיסים כאן ברש"י תיבת "מתנו": ע) צ"ל עלוקה (מהרש"ל דפו"ר): פ) בדפו"ר יאלא ובתרגום לפנינו "ולא": צ) [במשנה דרבי צדוק כצ"ל] (גליון): ק) [צ"ל מדר מועד] (גליון): ר) נדצ"ל יחנון ועיין אות ז:

זקנים מה חטאו אלא אימא על זקנים שלא מיחו בשרים °רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל אתאי ההיא איתתא קא צווחה קמיה ולא הוה משגח בה א"ל לא סבר ליה מר [א] אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה א"ל [א] שיננא רישך בקרירי רישא דרישיך בחמימי הא יתיב מר עוקבא אב ב"ד דכתיב [ב] בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליהם[א] °א"ל ר' זירא לר' סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא א"ל לא מקבלי מינאי א"ל אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר דא"ר אחא בר' חנינא [ב] מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה דכתיב [ג] ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו אמר לה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים אמרה לפניו רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם (אמר[ב]) לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי והיינו דכתיב [ד] זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו וממקדשי תחלו וכתיב [ד] ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית [ג] תני רב יוסף אל תקרי מקדשי אלא מקודשי אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו ומיד[ג] [ה] והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים וקסת הסופר במתניו ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחושת מי הוה אמר להו הקב"ה התחילו ממקום שאומרים שירה לפני ומאן נינהו ששה אנשים א"ר חסדא קצף אף וחימה ומשחית ומשבר ומכלה ומ"ש תיו אמר רב תיו תחיה תיו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות ור"ל אמר תיו סוף חותמו של הקב"ה [ד] דאמר רבי חנינא חותמו של הקב"ה אמת (אמר) ר' שמואל בר נחמני[ה] אלו בני אדם שקיימו את התור' כולה מאלף ועד תיו מאימתי תמה זכות אבות °אמר רב מימות הושע בן בארי שנא' [ו] אגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי ושמואל אמר מימי חזאל שנאמר [ז] וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז וכתיב [ח] ויחן ה' אותם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה ר' יהושע בן לוי אמר מימי אליהו שנאמר [ט] ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי [את] כל הדברים האלה ורבי יוחנן אמר מימי חזקיהו שנאמר [י] למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת: אמר רב אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון אין מיתה בלא חטא דכתיב [כ] הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה אין יסורין בלא עון דכתיב [ל] ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם

רש"י

זקנים. סנהדרין: רישך בקרירי. אני שאני רבך איני נכוה אבל מר עוקבא שהוא ראש לי ולך ואב ב"ד יכווה בחמין: דכתיב בית דוד וגו'. לא ענש אלא מי שבידו לשפוט: חוץ מדבר זה. שנא' במקרא זה שהוציא דבור לטובה ומפני עונש תוכחה חזר בו: והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה. אלו צדיקים: שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. שאני רוצה לשלוח בעיר: היינו דכתיב. מעיקרא ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ולבסוף וממקדשי תחלו: ממקודשי. שהודה למקטרג מדת הדין וחזר מן הטוב: מי הוה מזבח הנחשת. בימי יחזקאל והלא שלמה גנזו ועשה מזבח אבנים של ל"ב אמה דכתיב (מלכים א ח) כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל [ה] כאדם האומר לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה: ממקום שאומרים שירה. מן הלוים שאומרים שיר בכלי נחשת: תיו תמות. לרשעים: חותמו של הקב"ה אמת. אמצעית לאותיות[ו] וראשון ואחרון על שם אני ראשון ואני אחרון ואני הוא[ז]: אלו בני אדם שקיימו התורה כולה. התיו סימן להם שקיימו התורה מראש ועד סוף: ואיש לא יצילנה. שאין עוד זכות לאבות שאכלוה: ויפן אליהם למען בריתו את אברהם וגו' ולא השליכם מעל פניו עד עתה. אבל מכאן ואילך השליכם ולא פנה אל ברית אבות: ה' אלהי אברהם ואלהי[ז] יצחק וישראל היום יודע. שאתה זוכר ברית אברהם יצחק וישראל מדקאמר היום יודע ותו לא מכלל דתמה ועל ידי רחמים הוזכרה להם בימי חזאל: בימי חזקיהו. דכתיב מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת ולא זכות אבות: בלא חטא. וחטאו של אדם גורם לו מיתה: בשבט ובנגעים. היינו יסורים וקאמר שאין באין אלא משום פקידת עון:

בעטיו

תוספות

ואע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר. היינו היכא דספק אי מקבלי כדאמר בסמוך לפניהם מי גלוי אבל היכא דודאי לא מקבלי הנח להם מוטב שיהו שוגגין ואל יהיו מזידין כדאמרינן בהמביא כדי יין (ביצה דף ל. ושם) ובפרק שואל (לקמן דף קמח:) גבי תוספת יוה"כ[ו]:

ועל הרשעים תי"ו של דם. לא מקרא קאמר הכי אלא מסבר' דהא דכתיב והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה היינו בצדיקים גמורים: מזבח נחשת בימי שלמה מי הוה. כדכתיב[ז] שלמה הסירו כי היה קטן מהכיל וא"ת והא כתיב בדברי הימים (ב ד) ויעש שלמה את מזבח הנחשת וי"ל דדרשינן ליה כי הכא מזבח שאומרים לפניו °שירה בכלי נחשת:

קצף אף וחימה. קשה לרשב"א דאמר בפ"ק דמסכת ע"ג (דף ד. ושם) כתיב חימה אין לי וכתיב נוקם ה' ובעל חימה ומשני כאן לישראל כאן לנכרים אלמא דאין להקב"ה חימה על ישראל ואההיא דמס' ע"ג קשה דבס"פ ארבעה נדרים (דף לב.) אמר חימה משה הרגו דכתיב חימה אין לי ופריך והא כתיב כי יגורתי מפני האף והחימה ומשני תרי חימה הוו:

ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות. אומר רבינו תם דזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה דהא כתיב (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקוב אף לאחר גלות ואנן אין אנו מזכירין זכות אבות אלא הברית °ומפרש דשמואל דאמר מימי חזאל דייק מדכתיב למען בריתו ולא למען זכותו ואומר ר"י דבויקרא רבה (פ' לו) דייק מעד עתה כדפי' בקונטרס ולר"י נראה דלא פליגי שמואל ור"י אלא שמואל קאמר דלרשעים תמה אבל לצדיקים לא תמה ובצדיקים איירי ר"י תדע דהא ר"י אמר בסמוך דמימי חזקי' תמה זכות אבות והכא קאמר דאף בשעת חורבן דבתר הכי תחון זכות אבות ועל זה אנו סומכין להזכיר זכות אבות ובשלהי ויקרא רבה[ח] רבי אחא אומר לעולם זכות אבות קיימת ולעולם אנו מזכירים אותם וכן הוא אומר כי אל רחום וגו' ולא ישכח את ברית אבותיך וגו':

אין מיתה בלא חטא. פי' (מיתה[ט]) לפי שהגזרה באה אף על השגגה ואין יסורים בלא עון של מזיד כדאמר ביומא (דף לו:) חטאים אלו השגגות עונות אלו הזדונות ואף על גב דאמר (שבועות דף ח:) גבי שעיר של יה"כ להגין עליו מן היסורים משמע דיסורים באים על שוגג הכא מיירי ביסורי נגעים שהן מכוערים כדמייתי קרא:

ארבעה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לקמן קנג. וש"נ ועי' מ"ש בחגיגה טו: על הגליון], ב) כעין זה ברכות דף ז. (רש"ש), ג) [ע"ז דף ד. ע"ש], ד) יומא סט: סנהדרין סד., ה) [זבחים נט:], ו) [וע"ע תוס' ב"ב ס: ד"ה מוטב ובתוס' ע"ז ד. ד"ה שהיה בידם], ז) מלכים א' ח סד, ח) ס"פ לו.

תורה אור השלם

א) אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה: [משלי כא, יג]

ב) בית דוד כה אמר יי דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליכם: [ירמיה כא, יב]

ג) ויאמר יי אליו עבר בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה: [יחזקאל ט, ד]

ד) זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית: [יחזקאל ט, ו]

ה) והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבש בדים וקסת הספר במתניו ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת: [יחזקאל ט, ב]

ו) ועתה אגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי: [הושע ב, יב]

ז) וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז: [מלכים ב' יג, כב]

ח) ויחן יי אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה: [מלכים ב' יג, כג]

ט) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יי אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה: [מלכים א' יח, לו]

י) למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת יי צבאות תעשה זאת: [ישעיה ט, ו]

כ) הנפש החטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה: [יחזקאל יח, כ]

ל) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם: [תהלים פט, לג]

רב נסים גאון

דאמר ר' חנינא חותמו של הקב"ה אמת תמצא עיקר דברי ר' חנינא בפרק בא לו כהן גדול (דף סט) במס' יומא ובפ' ד' מיתות (דף סד) במס' סנהדרין. ובתלמוד ארץ ישראל במסכת סנהדרין (בראש פ"א) אמרו בדבר זה טעם נאה ביותר ונראה לי לכתבה הנה והכי אמרו מהו חותמו של הקב"ה רב ביבי בשם ר' ראובן אמר אמת מהו אמת אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם אמר ר' שמעון בן לקיש אלף ראשה דאלפא ביתא מם באמצעיתה תיו בסופ' לומר (ישעי' מד) אני ה' ראשון שלא קיבלתי מלכותי מאחר ומבלעדי אין אלהים שאין לי שותף ואת אחרונים אני הוא שאין אני עתיד למוסרה לאחר. ואיתא נמי בבראשית [רבה] דר' אושעיא (פרשה פא):

גליון הש"ס

גמ' ר"י הוה יתיב. עי' ב"ב דף י ע"ב תוס' ד"ה עליונים: שם א"ל ר"ז לר' סימון לוכחינהו. עי' מדרש רבה איכה פרשה שני ד"ה ולא זכר הדום רגליו: שם אמר רב מימות הושע בן בארי. ירושלמי פרק חלק. ושם איתא הך לימוד בשם שמואל: תוס' ד"ה מזבח נחושת וכו' שירה בכלי נחושת. עי' זבחים דף ס ע"א תוס' ד"ה ה"ק: שם ד"ה ושמואל וכו' ומפרש דשמואל דאמר מימי חזאל. אולם בירושלמי פ' חלק מסיים על עתה על אותה שעה הזכות קיימת והיינו כפי' רש"י:

הגהות וציונים

[א] מעלליכם קרי (יעב"ץ): [ב] [צ"ל אמרה] (גליון): [ג] עיין מהר"ם, ועיין מהרש"א בח"א: [ד] [צ"ל אמר אלו וכו'] (גליון): [ה] עיין רב נסים גאון כאן בגליון: [ו] כיון לקרא ישעיה מח, יב (רש"ש): [ז] צ"ל ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע (גנזי יוסף, וכ"ה ברש"י שבע"י): [ח] נמחק ע"פ המהרש"ל:

ליקוטי רש"י

מיד עושק. טעמו למטה שאינו שם דבר אלא שם הגזלן העושק את אחרים. ואין מכבה. שלא ימלטו לכם שריד [ירמיה כא, יב]. והתוית תיו. ורשמת רושם. על מצחות האנשים. הצדיקים כדי להיות לאות שלא יפגעו בם המשחיתים [יחזקאל ט, ד]. וממקדשי תחלו. מן העומדי' לפני מקדשי ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן המקודשים לי הם אותם מקוקי התיו שהתרה בהם מלהזיקם חזר וגוה לחבלם לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בהם כדאיתא במסכת שבת [שם, ו]. גבי [ששה] משחיתים שבאו להשחית את ירושלים כתיב ביחזקאל [ע"ז ד.]. מפצו. שהוא משבר את הכל כמו ונפץ את עולליך (תהלים קלז). וקסת הסופר. פנקס הם לוחות שמחופין בשעוה וחורתין בם בעט [יחזקאל שם, ב]. ואיש לא יצילנה מידי. אף זכות אבותם תמה [הושע ב, יב]. ובדברך עשיתי. שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות [מ"א יח, לו]. מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מלינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם. קנאת ה' צבאות. שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח. תעשה זאת. ולא אמז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה [ישעיה ט, ו עיי"ש].

רבינו חננאל

ד' מתו בעטיו של נחש כבר פירשנוהו:

תורה אור השלם

א) הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא: [קהלת ט, ב]

ב) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם: [במדבר כ, יב]

ג) וְאֶת עֲמָשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב עַל הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶן אִישׁ וּשְׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר בָּא אֶל אֲבִיגַל בַּת נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב: [שמואל ב' יז, כה]

ד) וְאַחְיוֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגָיִל וּבְנֵי צְרוּיָה אַבְשַׁי וְיוֹאָב וַעֲשָׂה אֵל שְׁלֹשָׁה: [דברי הימים א' ב, טז]

ה) וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר: [בראשית לה, כב]

ו) אָרוּר שֹׁכֵב עִם אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן: [דברים כז, כ]

ז) פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה: [בראשית מט, ד]

ח) וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יָמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבֹּחַ לַייָ צְבָאוֹת בְּשִׁלֹה וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס כֹּהֲנִים לַייָ: [שמואל א' א, ג]

ט) וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד וְשָׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בָּנָיו לְכָל יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר יִשְׁכְּבוּן אֶת הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: [שמואל א' ב, כב]

י) וַאֲחִיָּה בֶן אֲחִטוּב אֲחִי אִיכָבוֹד בֶּן פִּינְחָס בֶּן עֵלִי כֹּהֵן יְיָ בְּשִׁלוֹ נֹשֵׂא אֵפוֹד וְהָעָם לֹא יָדַע כִּי הָלַךְ יוֹנָתָן: [שמואל א' יד, ג]

כ) יַכְרֵת יְיָ לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַייָ צְבָאוֹת: [מלאכי ב, יב]

ל) אַל בָּנָי כִּי לוֹא טוֹבָה הַשְּׁמֻעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ מַעֲבִרִים עַם יְיָ: [שמואל א' ב, כד]

מ) וּבְנֵי עֵלִי בְּנֵי בְלִיָּעַל לֹא יָדְעוּ אֶת יְיָ: [שמואל א' ב, יב]

גמרא

מיתיבי אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון אמר להם[א] מצוה קלה צויתיו ועבר עליה א"ל[ב] והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו א"ל[ג] (א) מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב וגו' הוא דאמר כי האי תנא דתניא ר"ש בן אלעזר אומר אף משה ואהרן בחטאם מתו שנא' (ב) יען לא האמנתם בי (א) הא האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם מיתיבי ◦ (ב) ארבעה מתו בעטיו של נחש ואלו הן בנימין בן יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד וכולהו גמרא לבר מישי אבי דוד דמפרש ביה קרא דכתיב (ג) ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב (שר[ד]) הצבא ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב וכי בת נחש הואי והלא בת ישי הואי דכתיב (ד) ואחיותיהן צרויה ואביגיל אלא בת מי שמת בעטיו של נחש מני אילימא תנא דמלאכי השרת והא איכא משה ואהרן אלא לאו ר"ש בן אלעזר היא וש"מ יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ותיובתא דרב אמי ◦ תיובתא: א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה שנאמר (ה) ויהיו בני יעקב שנים עשר מלמד שכולן שקולים כאחת אלא מה אני מקיים (ה) וישכב את בלהה פילגש אביו מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה תניא ר"ש בן אלעזר אומר מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר (ו) ארור שוכב עם אשת אביו ויבא חטא זה לידו אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו עלבון אמו תבע אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי עמד ובלבל את מצעה אחרים אומרים שתי מצעות בלבל אחת של שכינה ואחת של אביו והיינו דכתיב (ז) אז חללת יצועי עלה (אל תקרי יצועי אלא יצועיי[ה]) כתנאי (ז) פחז כמים אל תותר ר' אליעזר אומר פזתה חבתה זלתה ר' יהושע אומר פסעתה על דת חטאת זנית ר"ג אומר פיללתה[ו] חלתה זרחה תפלתך אמר ר"ג עדיין צריכין אנו למודעי ר' אלעזר המודעי אומר הפוך את התיבה ודורשה זעזעתה[ז] הרתעתה פרחה חטא ממך רבא אמר ואמרי לה ר' ירמיה בר אבא זכרת עונשו של דבר חלית עצמך חולי גדול פירשת מלחטוא: ראובן בני עלי בני שמואל דוד ושלמה ויואש[ח] סימן[ט]: (ג) אמר[י] ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה שנאמר (ח) ושם שני בני עלי (עם ארון ברית האלהים) חפני ופנחס כהנים לה' סבר לה כרב דאמר רב פנחס לא חטא מקיש חפני לפנחס מה פנחס לא חטא אף חפני לא חטא אלא מה אני מקיים (ט) אשר ישכבון את הנשים מתוך ששהו את קיניהן שלא הלכו אצל בעליהן מעלה עליהן הכתוב כאילו שכבום גופא אמר רב פנחס לא חטא שנאמר (י) ואחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פנחס בן עלי כהן ה' וגו' אפשר חטא בא לידו והכתוב מייחסו והלא כבר נאמר (כ) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צבאות (ד) אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה אלא לאו שמע מינה פנחס לא חטא אלא הא כתיב (ט) אשר ישכבון (ס) ישכבן כתיב והכתיב (ל) אל בני כי לא טובה השמועה א"ר נחמן בר יצחק בני כתיב והכתיב (ל) מעבירים[כ] א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתיב והכתיב (מ) בני בליעל מתוך שהיה לו לפנחס למחות לחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר

בני

רש"י

בעטיו של נחש. בעצתו של נחש שהשיא לחוה ולא בחטא אחר שלא חטאו. בעטיו כמו עצה וטעם (דניאל ב): ואחיותיהם. בבני ישי משתעי: אלא לאו ר"ש בן אלעזר. דאמר משה ואהרן בחטאם מתו ומודה בהני: כל האומר ראובן חטא. במעשה בלהה: דכתיב. בההוא קרא: ויהיו בני יעקב וגו'. להוציא מלבך שלא תחשדנו: ויבא חטא זה לידו. ויגזור הקב"ה שיהיו[ל] מן המקללים: אחת של שכינה. כך היה יעקב עושה בארבעה אהלי נשיו מעמיד מטה לשכינה ובאותו אהל שהוא רוצה בו השכינה הוא בא ולן אותו[מ] הלילה: חללת. אותו שם שעלה על יצועי דהיינו שכינה מלאה כתיב יצועי עלית. טעם אחר עד שלא נבנה אהל מועד היתה שכינה מצויה באהלי צדיקים: פחז. נוטריקון הוא: פזתה. לשון עמא פזיזא (לקמן דף פח.). פזתה מיהרת בעצמך וחטאת: זלתה. זלזלת: פיללת. נהגלל מן החטא: חלתה. [נ] ויחל משה (שמות לב): זעזעת. יראת לחטוא לר' אליעזר ור' יהושע חטא ולרבן גמליאל ולמודעי בקש לחטוא ולא חטא: חלית. חולי גדול להתאפק לכבוש יצרך: כל האומר בני עלי חטאו. באשת איש אינו אלא טועה ומיהו בבזיון קדשים חטאו: דאמר רב. לקמן בשמעתין פנחס לא חטא ויליף לה מקרא ור' יונתן יליף לה לחפני מהאי קרא דמקיש חפני לפנחס: ששהו את קיניהן. שהיו מסרבין להקריב שום קרבן אלא בקושי כדכתיב (שמואל א ב) גם בטרם יקטירון את החלב וגו' וכשהיו זבות ויולדות באות ממקום אחר לשילה להקריב את קיניהן והן היו משהין מלהקריבם והנשים לא היו יכולין לסמוך עליהם שיקריבו והיו שוהות שם ולא היו חוזרות אצל בעליהן עד שראו קיניהן קרבין והיו[ס] טהורות לקדשים וליכנס לעזרה לפיכך מעלה עליהם כאילו שכבום שהיו מונעים אותן מפריה ורביה: פנחס לא חטא. באשת איש לאשר ישכבון את הנשים אינו אלא חפני לבדו: ואחיה בן אחיטוב וגו' כהן ה'. בשילה נושא אפוד[ע] הרי שמייחסו לשבח ומזכיר עליו שם פנחס אבי אביו: אפשר בא חטא לידו והכתוב מייחסו. לשבח ואת בן בנו מייחסו אחריו והכתיב גבי עבירה דנואפים יכרת ה' לאיש וגו' והאי קרא בבא על הנכרית ועל הזונה מישתעי כדדרשינן ליה באלו הן הנשרפין (ו) דכתיב לעיל מיניה כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר ודרשינן כי חלל יהודה קדש זו זונה וכן הוא אומר (ז) לא תהיה קדשה וגו': ער. חריף להבין ולהורות בין החכמים כדאמרי' בעירובין (דף נג:) אהרנית ערנית: ואם כהן הוא כו'. וכאן מייחס כהן מגיש מנחה אחר פנחס: והכתיב אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה'. אביהם היה מוכיחם: והא כתיב מעבירים אמר רב הונא[פ] בריה דרב יהושע מעבירם כתיב. קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומר אני שטעות גדול הוא ול"ג לה להא מילתא שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורה הגדולה במקום שמנויין שם כל התיבות דלא כתיב בהן יו"ד וקורין ולא נמנה זה והם מנויין ע"פ החשבון וזו אינה קשיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה (שמות לו) וה"ק להו לא טובה השמועה אשר אנכי שומע את עם ה' מעבירים ומכריזין וקובלים עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעם ה' קאי ולאו אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים:

בני

תוספות

ארבעה מתו בעטיו של נחש. והא דכתיב (קהלת ז) כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ברוב בני אדם קאמר: וש"מ יש מיתה בלא חטא ויש יסורים בלא עון. ואע"ג דמאי דקאמר אין יסורין בלא עון לא איתותב: כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה. פירוש במאי דכתיב אשר ישכבון לא חטאו אלא מבזים קדשים היו כדכתיב (שמואל א ב) בטרם יקטירון החלב וגו': מעבירים כתיב. הש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם (מעבירים[ק]) ◦ וכן מצינו בירושלמי[צ] בשמשון והוא שפט את ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו ◦ ובכל ספרים שלנו כתיב כ' שנה (שופטים טז): מתוך שהיה לו לפנחס למחות. ופליג אר' יונתן דאמר שניהם לא חטאו:

שהיה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [יומא פז.], ב) ב"ב יז., ג) יומא ע., ד) סנהדרין פב., ה) [עיין תוספות סנהדרין ד. ד"ה ורבנן], ו) [סנהדרין דף פב.], ז) דברים כג יח, ח) סוטה פ"א ה"ח.

גליון הש"ם

גמ' ד' מתו בעטיו של נחש כו'. בזוה"ק פ' בראשית ועל דא יהושע לא מת אלא בעטיו דנחש וכו'. ובזוה"ק פ' בראשית בפסוק וינחם ה' תלתא דאיסתלקו בגין ההוא עטיא דנחש עמרם לוי בנימין ואית דאמרי אף ישי: שם תיובתא. עי' ברא"מ פ' וישלח ד"ה לכך אני ירא ובפ' שופטים ד"ה ריה"ג: [מכת"י תוס' ד"ה מעבירים כתיב וכו' וכן מצינו בירושלמי בשמשון וכו'. פ"ק דסוטה (דף ז ע"ב)]: בא"ד ובכל ספרים שלנו. וכן מצינו בנדה דף לג ע"א תוס' ד"ה והנושא שכתבו דהמסורת שלנו מחולק עם הש"ס. ובמגילה דף כב ע"א כתבו תוס' דויחל הוא ג' פסוקים סמוך לפרשה שלפניו וכן והקרבתם ובס"ת שלנו ויחל הוא ד' פסוקים מהפרשה וכן והקרבתם [אחר] שלשה פרקים וכמ"ש מהרש"א שם. ובפסחים דף קיז ע"א בתוס' ד"ה שעומדים כתבו שלא יתכן שיהיה מזמור ג' פסוקים ואלו בספרים שלנו מזמור קיז הוא ב' פסוקים. עי' מהרש"א שם ע"א. ובסנהדרין דף ד ע"א פירש"י שם דבכבשה דיחיד כתיב קרנות מלא ובס"ת שלנו כתיב חסר. ובדף ד ע"ב כ' רש"י דבפרשה והיה כי יביאך כתיב לטטפת חסר ובפ' והיה אם שמע כתיב מלא. ובס"ת שלנו גם בפ' והיה כי יביאך כתיב מלא. ובדף כ ע"א כתיב להכרות וקרי להברות ובספרים שלנו גם הכתיב להברות. עוד שם דף קג ע"א ויחתר לו ויעתר לו מיבעיא ליה. ובספרים שלנו כתיב ויעתר. ובב"ב דף ט ע"א הלא פרוש בשין ובספרים שלנו כתיב (בסין) [בסמ"ך]. ועי' בח"א שם במהרש"א. ובקדושין דף ל ע"א. והמגלה מגיין של פסוקי' ובתיקונים בפ' לו בפסוק ויאפוד לו בו ציין דשם חלי התורה בפסוקים. ובירושלמי שהביא תוס' בכתובות דף ז ע"ב דבמקהלות ברכו אלהים חסר. ובספרים שלנו כתיב מלא. וברש"י בחומש פ' תרומה ואת כל אשר אצוה הוא וי"ו יתירה ולפנינו כתיב את בלא ו'. עי' ברא"ם שם. ובמדרש רבה שיר השירים בפסוק אחזו לנו שועלים שעלים א"ר ברכיה קדמאה מלא תניינא חסר. ובמסורה אינו כן אלא תרוייהו חסר. ובברכות דף ז ע"ב כתיב לכלותו ובספרי' שלנו בד"ה א יז כתיב לבלותו. (ובפסחים דף ג ע"א ו' דטהור. ובספרים שלנו כתיב טהר חסר ו'). ובנדרים דף לז ע"ב את להוגד הוגד קרי ולא כתיב. ובספרים שלנו הוא קרי וכתיב כמ"ש הר"ן שם. ובפסוק אני ה' אלהיך אשר הוצאתיך איתא בירושלמי פ"ד דסוכה דחסר י'. ובספרים שלפנינו הוא מלא יו"ד. ובמדרש ויקרא רבה פ' ע' ושם דלך. א"ר ינאי ושם כתיב ובספרים שלנו כתיב בסין. ובפירש"י בחומש בראשית כ"ה הפילגשם חסר כתיב ובכל הספרים איתא מלא. ובמדרש בראשית רבה פרשה ע"ג ר"ל אמר הנתרת כתיב ובכל הספרים שלנו כתיב הנותרת. ובערכין דף לב ע"א בתוספות ד"ה אשר דרש"י כ' דהכתיב ויקרא כ"ה אשר לא חומה והם כתבו דהכתיב אשר לו והקרי לא ובספרים שלנו הכתיב לא באל"ף והקרי לו כמ"ש התי"ט שם:

הגהות וציונים

א] כת"י אמר להם הקב"ה: ב] כת"י אמרו לפניו רבש"ע והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו (וכ"ה בילקוט שמעוני שמואל ב' יח): ג] אמר להם: ד] [צ"ל על] (גליון): ה] רש"ל מ"ז ועי' רש"י (גליון) דנראה מפירש"י בד"ה חללת דלא גרס מה שמובא בסוגריים: ו] אולי צ"ל פיללת וכ"ה ברש"י: ז] לשון רתת (גליון): ח] צ"ל ויאשיהו (גליון): ט] נראה דזה הסימן צ"ל לעיל קודם מאמר כל האומר ראובן חטא וכו' (גנזי יוסף, מנחם משיב נפש): י] נדצ"ל ואמר ר' שמואל בר נחמני (ב"ש): כ] עיין שו"ת חת"ס או"ח סימן מא ד"ה וראיתי, ולדברי החת"ס צריך להפך הגירסא והכתיב מעבירם א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירים כתיב (גליוני הש"ס למהר"י ענגיל) ונראה דכוונת החת"ס שיש להפך הגירסא בש"ס כדי שלא יתנגד למסורה שלנו (ליקוטי הערות על שו"ת חת"ס): ל] ברש"י שבע"י איתא שיהיו בניו (ועיין מהרש"א בח"א): מ] באותו הלילה (מהרש"ל): נ] [צ"ל כמו ויחל משה] (גליון) בכת"י לשון ויחל משה: ס] בכת"י ויהיו: ע] ברש"י ע"י כאן הפסק הנקודה, והוא המשך הפסוק: פ] מהרש"א גורס רבא (גליון) בדפוס וינציא הגירסא ברש"י "רבא" בריה דרב יהושע ודפוס זה היה לפני המהרש"א והוא מקיימו עיי"ש והמהרש"ל (דפו"ר) הגיה "רב הונא": צ] עיין מהר"ם (ועיין שו"ת חכם צבי סימן לג): ק] [צ"ל מעברים] (גליון):

ליקוטי רש"י

מקרה אחד. שסוף הכל אשר לצדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם [קהלת ט, ב]. יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ כך היה עון משה ואהרן [במדבר כ, יב]. בעטיו של נחש. בעצתו של נחש כלומר לא היו ראוין למות אלא שנגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון בעצתו של נחש בעטיו תרגום של עצתו כדכתיב (דניאל ו) אתייעטו כל וגו' וכן התיב עטא וטעם (שם ב). ואחיותיהן. בבני ישי כתיב [ב"ב יז.]. בת נחש. הוא ישי אבי דוד לרבותינו אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש [ש"ב יז, כה]. [המשך בדף נו.]